

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 327:351.86(478)(043.3)

STEJARU SELENA

**DIPLOMAȚIA MULTILATERALĂ – MECANISM DE
PROMOVARE A REFORMELOR DEMOCRATICE ÎN REPUBLICA
MOLDOVA**

**562.03 - PROBLEME ȘI STRATEGII ALE DEZVOLTĂRII
GLOBALE ȘI REGIONALE**

Rezumatul tezei de doctor în științe politice

CHIȘINĂU, 2024

Teza a fost elaborată în cadrul Departamentului Relații Internaționale a Universității de Stat din Moldova

Conducător științific: **EJOVA Cristina**, doctor habilitat, conferențiar universitar
Consultant științific: **CIOBU Emil** doctor, conferențiar universitar

Referenți oficiali:

1. **VARZARI Pantelimon**, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM.
2. **PANȚA Rodica**, doctor în științe politice, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Jurnalism.

Membri ai Consiliului Științific Specializat:

1. **JUC Victor**, **președinte**, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, membru corespondent al AȘM;
2. **STERCUL Natalia**, **secretar științific**, doctor în științe politice, conferențiar universitar;
3. **CEBOTARI Svetlana**, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar;
4. **ROMAN Alexandru**, doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar;
5. **CĂLDARE Gheorghe**, doctor în istorie, conferențiar universitar;
6. **PÎRTAC Grigore**, doctor în științe politice, conferențiar universitar.

Susținerea va avea loc la data de 20 septembrie 2024, ora 14.00, în cadrul ședinței Consiliului științific specializat D 562.03-24-99, la Universitatea de Stat din Moldova, str. A. Mateevici, 60, blocul IV, s. 222.

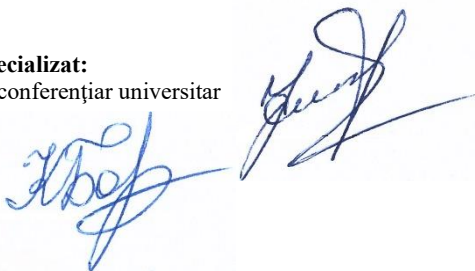
Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Științifică a Universității de Stat din Moldova și pe pagina web a ANACEC (www.anacec.md).

Rezumatul a fost expediat la 19 august 2024

Secretar științific al Consiliului Științific Specializat:
STERCUL Natalia, doctor în științe politice, conferențiar universitar

Conducător științific:
EJOVA Cristina, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar

Autor:
Stejaru Selena

© Stejaru Selena, 2024

CUPRINS	
REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII	4
CONȚINUTUL TEZEI	8
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	23
BIBLIOGRAFIE	27
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI.....	30
ADNOTARE (rom, eng, rus)	32

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța investigației problemei abordate. Modelul politic al unei societăți libere, pluraliste și democratic organizate, bazat pe principii etice și ideologice, este în continuare supus presiunii. În prezent, noi provocări de nivel global se adaugă la multiplele probleme nesoluționate. Instabilitatea politică și economică, criza alimentară și energetică, creșterea inflației și amenințarea unei recesiuni iminente survin pe fundalul schimbărilor climatice continue, post-pandemie și agresiune militară a Federației Ruse împotriva Ucrainei. Ipotezele care au fost valabile o lungă perioadă de timp au devenit contestabile. Discursul post-adevăr pune în pericol legitimitatea proceselor electorale credibile, iar războiul interstatal și amenințarea atacurilor nucleare reprezintă o realitate îngrijorătoare.

Pe parcursul ultimilor ani, evaluările internaționale evidențiază o tendință de declin și stagnare a democrației la nivel global. Datele relevă că, deși multiple democrații au implementat legislația și infrastructura necesară în vederea consolidării instituțiilor democratice, accesul inegal la aceste instituții rămâne o problemă majoră. Corupția, lipsa serviciilor de calitate, sărăcia, conflicte politice legate de identitate, intoleranța și polarizarea societății, controlul exercitat asupra mass-mediei, politicile populiste ce promit soluții rapide și simpliste la probleme social-economice complexe sunt amplificate de factori atât interni, cât și externi.

În prezent, criza fără precedent cu care se confruntă Europa, în condițiile în care pacea și stabilitatea sunt considerate de la sine înțelese, a evidențiat puternic esența democrației pentru apărarea și consolidarea păcii și prosperității. Promovarea democrației și a valorilor democratice a devenit mai importantă pentru europeni de la invazia rusă în Ucraina, fiind acum considerată cea mai mare valoare care trebuie apărată de instituțiile europene. Circumstanțele externe actuale au devenit o sursă majoră de insecuritate și pentru Republica Moldova, având un impact semnificativ asupra stabilității socio-economice și politice în țară. Agresiunea Federației Ruse împotriva Ucrainei a determinat Uniunea Europeană să ofere în mod accelerat și neobișnuit o perspectivă europeană celor trei vecini est-europeni – Republica Moldova, Ucraina și Georgia. Atât Ucraina, cât și Republica Moldova au obținut statutul de țări candidate pentru aderarea la UE în iunie 2022, iar Georgia a devenit țară-candidată în decembrie 2023. În același timp, aceste decizii au vizat progresele pe agenda reformelor democratice interne. Republica Moldova a înregistrat rezultate reale, cu toate că există întrebări justificate legate de calitatea unor reforme.

Actualitatea și importanța cercetării derivă din reperatele fundamentale prevăzute expres de cooperarea internațională pentru dezvoltare și promovarea normelor democratice. Evoluțiile social-politice și economice actuale impun ample procese de adaptare și reformare, atât pentru state, cât și pentru majoritatea organizațiilor internaționale. Necesitatea unui sistem multilateral eficient este

incontestabilă, iar diplomația multilaterală reprezintă cel mai relevant și important mecanism de promovare a valorilor democratice și de gestionare a riscurilor cu care se confruntă societatea internațională modernă. Cu toate acestea, autenticitatea circumstanțelor impune diplomației multilaterale un răspuns mai clar și ferm în crearea unor parteneriate, alianțe și acorduri strategice. Pornind de la prezumția că democrația este o aspirație globală, iar diplomația multilaterală are un rol de înlesnire în realizarea obiectivelor de reformare democratică și dezvoltare durabilă, cercetarea noastră este importantă pentru a analiza și evalua mecanismul diplomației multilaterale în promovarea reformelor democratice în Republica Moldova la etapa actuală.

Gradul de studiere a temei. Cercetarea științifică cu privire la diplomația multilaterală, instrumente și mijloace de promovare a valorilor democratice sunt subiecte cercetate multidimensional în literatura specializată. Acest fapt este confirmat de diversitatea ideilor și modelelor de analiză generate, ce vizează organizațiile internaționale, instrumente și politici de asistență pentru democrație, și impactul lor asupra reformelor interne și a direcțiilor de dezvoltare ale unei țări.

Importante contribuții în conceptualizarea multilateralismului și diplomației multilaterale au adus savanții occidentali J. G. Ruggie [37], R. O. Keohane [21], J.A. Caporaso [5], P. Sharp [40], P. Kerr, G. Wiseman [22], J. Der Derian [12]. Impactul mediului extern asupra societăților în schimbare, procese integraționiste, condiționalitatea democratică, sunt profund analizate de Ph. Schmitter [38], P. Burnell [4]. Complexe studii comparative privind instrumentele organizațiilor internaționale de promovare a valorilor fundamentale ale democrației, mecanisme de condiționalitate și monitorizare, sunt semnate de A. Dimitrova, G. Pridham [13]; T. Carothers [6], I.- D. Peña [27], B. Hocking [18].

În literatura de specialitate din Federația Rusă sunt supuse analizei multiple aspecte, precum modele, forme și metode diplomatice; noile provocări și dimensiuni ale diplomației în pragul sec. XXI; serviciul diplomatic și diplomația multilaterală în contextul relațiilor internaționale moderne. Vom remarca, în acest sens, lucrările cercetătorilor M. Lebedeva [43]; T. Zonova [45], O. Lebedeva [44].

Studii ample cu privire la rolul organizațiilor internaționale în democratizarea vieții internaționale; influența organizațiilor internaționale asupra conținutului politicii mondiale din perspectiva structurii, a modului de funcționare și sferelor de acțiune, au fost elaborate de cercetătorii din România: I. M. Anghel, G. Silași, A. D. Crăciunescu [1]; I. Gâlea [17], D. L. Rădulescu [32]; A. Carpinschi, D. Mărgărint [7], M. Malița [243], P. Dumitriu [14].

Fenomenul diplomației multilaterale este subiect de cercetare pentru mulți savanți din Republica Moldova. Lucrări valoroase în domeniu au fost elaborate de V. Beniuc, Gh. Rusnac [2]; V. Teosa, E. Ciobu, Gr. Vasilescu [39]; A. Burian [3]; A. Roman [36]; S. Cebotari, Gh. Caldare [8], V. Juc [19]; C. Ejova [15], N. Stercul [42]. Menționăm rolul deosebit, cu tangențe directe pentru cercetarea noastră a materialelor semnate de P. Varzari, V. Moraru, C. Solomon, V. Saca în

monografiile colective: *Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare* [33]; *Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european* [25]; *Republica Moldova în contextul oportunităților de modernizare: necesități de democratizare, securitate și cooperare* [34].

Scopul și obiectivele de cercetare. În conformitate cu actualitatea problemelor abordate și gradul de investigație a temei în literatura de specialitate, *scopul cercetării științifice* constă în realizarea analizei complexe a diplomației multilaterale în vederea definirii cadrului instituțional-funcțional și identificării mecanismelor de promovare a valorilor democrației și susținerea reformelor în Republica Moldova. Atingerea scopului trasat, presupune valorificarea următoarelor *obiective*: realizarea analizei istoriografice complexe prin elucidarea cercetărilor științifice și studiilor empirice ale autorilor din Republica Moldova și de peste hotare; identificarea reperelor teoretico-conceptuale și elaborarea cadrului metodologic de cercetare a diplomației multilaterale în calitate de promotor al reformelor democratice; reflectarea specificului organizațiilor internaționale și a realizării parteneriatelor pentru dezvoltare democratică la nivel global, regional și subregional; sintetizarea cadrului conceptual-teoretic privind relația democratizare - asistență externă pentru democrație; examinarea cadrului politico-juridic al relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană în contextul obiectivelor și instrumentelor de promovare a democrației prevăzute de politica europeană pentru țările din vecinătatea estică; determinarea impactului diplomației multilaterale asupra realizării obiectivelor de dezvoltare și reformelor democratice în Republica Moldova.

Ipoieza de cercetare: diplomația multilaterală realizată prin organizații, foruri și structuri internaționale bazate pe tratate și drept internațional constituie un mecanism de promovare a valorilor universale, de consolidare a culturii democratice și are impact asupra creșterii bunăstării și realizării reformelor instituționale în vederea racordării politicilor de dezvoltare ale statelor la standardele internaționale. Cooperarea multilaterală a Republicii Moldova cu partenerii externi de dezvoltare a contribuit la consolidarea poziției sale pe scena mondială, a parcursului european și la avansarea reformelor democratice.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare. Pentru a prezenta o abordare complexă și în același timp, a evidenția aspectele particulare ale tematicii supuse investigației, în procesul de perfectare a lucrării a fost aplicat un set de principii, abordări și metode de cercetare.

Principiul interdisciplinarității a permis reliefa corelațiilor specifice, care vizează diplomația multilaterală și procesele de democratizare; realizarea unui studiu polivalent prin explicarea noțiunilor științifice în contextul realităților Republicii Moldova, din perspectiva relațiilor internaționale, politologiei, a dreptului, economiei și sociologiei. *Principiul istorismului* a asigurat investigația diplomației multilaterale, a organizațiilor internaționale pe de o parte, tranziția și

reforma democratică, pe de altă parte, sub aspectul dezvoltării istorice și succederea logică a evenimentelor. *Principiul complementarității* a fost relevant pentru a evalua caracterul și conținutul prevederilor de politică externă adoptate în primii ani de independență ai Republicii Moldova, deși au pierdut din actualitate și relevanță în sensul aplicativ, este important a cunoaște practica politică din trecut, să fie însușită și înțeleasă ca experiență utilă pentru evitarea anumitor dificultăți în condițiile actuale. *Principiul obiectivității* a stat la baza reflectării echidistante a impactului diplomației multilaterale asupra atingerii obiectivelor de dezvoltare durabilă și a agendei de reforme în Republica Moldova.

Au fost utilizate *metodele general-logice*: analiza și sinteza, inducția și deducția; realist-empirică, fenomenologică; *metode general-științifice de cunoaștere a fenomenelor social-politice*: metoda istoriografică, istorică, sistemică, structural-funcțională, comparativă, behavioristă, studiu de caz, care au contribuit la definirea obiectului de studiu, clarificarea categoriilor principale și evidențierea aspectelor conceptuale. Dintre *metodele specifice* au fost utilizate: studierea documentelor și metoda prognozei.

Caracterul multiaspectual al subiectelor analizate a condiționat *abordarea actorică, instituțională*; au fost aplicate *instrumentele analizei sistemice* prin paradigmele relațiilor internaționale, în forma teoriilor de cercetare: liberalismul instituțional, neorealismul, neofuncționalismul, constructivismul; a concepțiilor: democratizare, globalizare, integrare europeană.

Noutatea și originalitatea științifică constă în realizarea analizei științifice de ansamblu a mecanismului diplomației multilaterale, agendei globale de asistență pentru dezvoltare, democrație și statul de drept prin aplicarea principiilor inter- și pluridisciplinarității; determinarea cadrului conceptual-metodologic de cercetare a sistemului diplomației multilaterale, racordat la realitățile în schimbare și tendințele de dezvoltare a științei post-neoclase. Un aspect important în cadrul lucrării constituie evaluarea politicilor de dezvoltare democratică promovate de ONU și de UE, și determinarea impactului instrumentelor diplomației multilaterale asupra realizării reformelor democratice și a parcursului european al Republicii Moldova.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în elaborarea unei viziuni științifico-practice de ansamblu privind analiza diplomației multilaterale drept mecanism de promovare a reformelor democratice prin evidențierea instrumentelor specifice organizațiilor internaționale de promovare a valorilor democrației la nivel global, cât și impactul asupra transformărilor democratice în context regional. Acest fapt a contribuit la confirmarea rolului important și influența pozitivă a diplomației multilaterale asupra realizării reformelor instituționale în vederea racordării la standardele europene și cele internaționale ale politicilor de dezvoltare ale statelor, inclusiv ale Republicii Moldova.

CONȚINUTUL TEZEI

Prezenta teză a fost elaborată în concordanță cu scopul și obiectivele cercetării, fiind alcătuită din introducere, trei capitole, concluzii și recomandări, bibliografie, anexe, lista abrevierilor, adnotări în trei limbi.

În **Introducere** se argumentează actualitatea și importanța temei investigate, descrierea situației în domeniul de cercetare, scopul și obiectivele, ipoteza de cercetare, sinteza metodologiei și justificarea metodelor de cercetare alese, noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute și problema științifică importantă soluționată.

Primul capitolul **Diplomația multilaterală – mecanism de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova: abordări istoriografice și teoretico-metodologice** include analiza critică a referențialului istoriografic, reliefaarea unor abordări și definiții ale diplomației multilaterale și mijloacelor de promovare a reformelor democratice; totodată, cuprinde metodologia aplicată în desfășurarea cercetării, principii și metode de cercetare științifică.

Primul paragraf **Istoriografia cercetării diplomației multilaterale drept mecanism de promovare a reformelor democratice** reflectă suportul istoriografic și gradul de cunoaștere în domeniu la etapa actuală; prezintă în sinteză studiile cu referire și în relație cu tema de cercetare abordată. În istoriografia universală specializată se evidențiază premisa, că înaintarea statelor pe calea democrației devine un criteriu de bază al integrării în sistemul internațional contemporan; democratizarea constituie un aspect important al agendei diplomației multilaterale alături de alte probleme ale dezvoltării globale și regionale, care în ansamblu, au impulsionat noi instrumente și strategii diplomatice. Abordarea dată este atestată și în studiile autohtone, fiind analizate în special, transformările din arealul european, natura lor complexă și impactul direct asupra politicii externe și interne ale Republicii Moldova.

Începând cu anii 1970-1980 cercetările privind diplomația modernă devin influențate de fenomenul interdependenței complexe; definițiile subliniază o anumită tendință de omogenizare a lumii și provocările globalizării. Fenomenul implică o multitudine de parametri care determină necesitatea coordonării acțiunilor diplomaților în stabilirea strategiilor de politică externă. Problematika diplomației moderne, natura versatilă, pluralistă și rolul său în sec. XXI ține de tendințe atât de globalizare, regionalizare, utilizarea forței, cât și de probabilitatea schimbării puterii în politica mondială [22]. Astfel, diplomația multilaterală devine imperativă și poate singura opțiune durabilă în gestionarea diferendelor dintre entitățile politice, fie state sau actori non-statali.

Diplomația multilaterală include parteneriatul și incluziunea; părțile interesate acționează într-un format ce implică examinarea și eventual adoptarea deciziilor în comun referitor la o anumită problemă [18]. Abordarea dată este fundamentată pe recunoașterea valorii, a perspectivei și expertizei unice a părților interesate, schimbând paradigma democratică și, în același timp, paradigma diplomatică

dominantă. Astfel, diplomația a trebuit să se adapteze la schimbările determinate de configurația politică și economică a ordinii internaționale, precum și la evoluțiile sociale fundamentale. În opinia lui J. Der Derian, remodelarea continuă a formatelor diplomatice nu confirmă ipoteza că diplomația a atins, sau se apropie de „cea mai bună formă finală” [12]. În esență diplomația așa cum se manifestată în cadrul sistemului clasic, reprezintă doar o variantă a sa, iar diplomația multilaterală nu este o deviere tranzitorie de la o normă bine stabilită, dar reprezintă o evoluție indicativă. Din perspectiva evoluției istorice, diplomația multilaterală se axează pe formarea unor segmente de interacțiune interstatală multilaterală, ori cooperare pe mai multe niveluri. Construirea unei noi ordini mondiale a trecut prin constituirea unor formațiuni (politice, economice) de integrare internațională, urmare a eforturilor diplomatice. [37].

Creșterea cantitativă și dezvoltarea organizațiilor internaționale ține direct de procesele democratizării [38]. Pe măsură ce un număr de sisteme politice treceau prin așa numitul al treilea val de democratizare, studiile vizează strategiile organizațiilor internaționale, foile de parcurs instituționale. Acestea variază în funcție de „orientări” cheie, precum: conceptualizarea democrației; politici și instrumente de cooperare; condiționalitatea politică, care ocupă un loc important alături de cea economică - organizațiile internaționale leagă în mod explicit împrumuturile și negocierea acordurilor comerciale de măsurile de reformare a instituțiilor politice, organizarea alegerilor, drepturile omului [27].

T. Zonova în *Дипломатия. Модели, формы, методы* [45]; M. Lebedeva în *Дипломатия на пороге XXI: новые вызовы и измерения* [43] reliefează, că din perspectiva corectării și a schimbării paradigmei care au influențat pe parcurs conceptualizarea diplomației, se poate constata modelarea pronunțată a formelor și funcțiilor diplomației multilaterale către un așa-numit „multilateralism de integrare”. Extinderea componenței actorilor diplomați, îndeplinirea funcțiilor pe dimensiunea de politică externă, autonomia semnificativă a regiunilor, au dus la o complexitate a structurii organizatorice a diplomației multilaterale.

În publicația *Diplomația Uniunii Europene*, autorii I.-M. Anghel, Gr. Silași, A.-D. Crăciunescu notează, că prezența noilor și influențelor actori pe arena internațională, organizațiile internaționale, amplifică fenomenul contemporan al interconectării și interdependența într-o varietate de domenii. Dat fiind extinderea pe care o cunoaște în prezent diplomația multilaterală, niciun stat nu își poate permite să ignore conferințele internaționale, unde se iau decizii cruciale, inclusiv pentru destinele lor, sau să nu participe la cel puțin una dintre instituțiile specializate ale Organizației Națiunilor Unite [1].

Republica Moldova a urmărit să se includă plenar în procesele de cooperare multilaterală prin aderarea la organizații internaționale guvernamentale, având un spectru larg de obiective - de la recunoașterea calității de stat independent și subiect al dreptului internațional până la dezvoltarea unor sectoare, în funcție de caracterul structural-funcțional al instituțiilor la care sunt parte, subliniază V. Juc

în capitolul *Afirmarea și consolidarea internațională a statului Republica Moldova prin procesele de cooperare multilaterală* [19].

Studiul istoriografic efectuat ne-a permis să evidențiem, că literatura în domeniul științelor politice oferă perspective diverse de analiză a obiectivelor și formelor de cooperare multilaterală și rolul diplomației în abordarea problemelor internaționale. Analiza istoriografică a problemei supuse investigației în prezenta lucrare a permis să constatăm următoarele: a) în studiile diplomatice lucrările reflectă în mare măsură, evoluția diplomației multilaterale, unele bazate pe extrapolări din literatura specializată în politică comparată și politică mondială; b) în sfera democratizării literatura se axează pe identificarea condițiilor care precipită și facilitează transformările democratice; c) în mare parte, sursele se bazează pe studii de caz privind rolul actorilor internaționali în cadrul proceselor de transformare a sistemului politic în anumite țări, pe efectele sancțiunilor și condiționalitate; d) o serie de cercetări empirice se referă la condiționalitatea politică ca strategie de promovare a democrației mai eficientă în comparație cu stimulente; e) în ansamblu, aceste studii contestă teoriile privind natura endogenă a proceselor democratice, precum că „democrația este o chestiune internă prin excelență”, însă există un anumit consens că reformele se realizează prin acțiunile și efortul elitelor interne și al cetățenilor; f) impactul instrumentelor și mecanismul diplomației multilaterale, în ansamblu, asupra reformelor democratice în Republica Moldova este insuficient studiat.

Al doilea paragraf, numit **Aspecte conceptual-teoretice și abordări metodologice ale cercetării diplomației multilaterale în calitate de promotor al reformelor democratice** pune în lumină fundamentele conceptuale și teoretice de investigație și cuprinde setul de principii, metode, abordări și instrumente de cercetare, care au permis reliefarea rolului diplomației multilaterale la dezvoltarea standardelor și normelor internaționale în materia valorilor democrației și au înlesnit realizarea unui studiu complex al mecanismului diplomației multilaterale de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova. Totodată, este identificat aparatul categorial și analizat câmpul noțional în conformitate cu scopul și obiectivele lucrării. Specificăm, că a fost necesar să examinăm mai multe paradigme și sintagme referitoare la fenomenele „diplomație multilaterală” și „reformă democratică”. În aceste sens, s-a recurs la analiza separată a acestora și clarificarea pe dimensiunile: diplomație modernă, principiile multilateralismului, organizații interguvernamentale, procese de democratizare, valori democratice, statul de drept, buna guvernare, democrație digitală, asistență externă pentru dezvoltare - fiecare contribuind la elucidarea reperelor conceptuale, reliefarea corelațiilor și delimitarea sintagmei „*diplomația multilaterală - mecanism de promovare a reformelor democratice*” în uzanța actuală.

Credem că, în prezent criteriul de diferențiere a diplomației multilaterale de numeroasele tipuri de relații, structuri și instituții diplomatice nu poate fi redus doar la existența instituției unor conferințe pe probleme internaționale, așa cum

se considera anterior. Mai degrabă, vom insista că identificarea sa în contextul istoric este de natură multifactorială. În literatura de specialitate „diplomația multilaterală” este cel mai larg concept care explică practica diplomatică în cadrul sistemului multilateral, și include sintagme, precum: diplomația parlamentară, diplomația colectivă, diplomația prin summit-uri, diplomație regională, pe care J. Kaufmann le numește modalități de a descrie diplomația multilaterală [20]. În același timp, în raportul de analiză aprofundată *Multilateralism și Democrație: o perspectivă a Parlamentului European*, este subliniat că „împreună, toate tipurile de întruniri și formate multilaterale de cooperare sunt în prezent denumite multilateralism” [11].

Vom specifica, că în limitele obiectivelor de cercetare ale prezentei teze au fost luate de reper următoarele definiții: organizațiile internaționale (interstatale, interguvernamentale) reprezintă forma superioară a diplomației multilaterale [2], [36], [39]; organizațiile internaționale sunt rezultatul colaborării multilaterale a statelor în diverse domenii; ansamblul normelor de drept diplomatic care reglementează diplomația multilaterală, deocamdată, este vag și confuz [3].

În calitate de instrumente de investigație științifică s-a apelat la *teoria funcționalistă a integrării* (K. Deutsch, D. Mitrany), potrivit căreia cooperarea este abordată prin necesitățile tehnice nu cele politice ale unei societăți complexe și promovează formarea organizațiilor internaționale de cooperare în probleme științifice, umanitare, sociale, economice, etc. Conform *teoriei neofuncționaliste*, (E. Haas) integrarea economică are drept rezultat impulsivitatea tendințelor de integrare politică. *Teoria interdependenței complexe* (R. Keohane, J. Nye) argumentează că interdependența generează cooperarea la nivel global și regional, respectiv a instituțiilor internaționale; organizațiile internaționale influențează direct sau indirect comportamentul statelor și asupra faptului cum își definesc interesele. *Teoria păcii democratice* (M. G. Hermann, Ch. W. Kegley Jr.) încurajează și susține democratizarea în lume. Printre tezele pe care le înaintază această politică purtată, atât de marile puteri occidentale cât și de organizațiile internaționale, sunt: diplomația deschisă; pacea poate fi asigurată prin extinderea instituțiilor democratice; supremația legii; un sistem internațional compus din state democratice va duce la dispariția conflictului și războiului.

Metodele general-științifice aplicate sunt: *metoda inductiv-deductivă*, pentru examinarea asistenței externe pentru Republica Moldova, analiza faptelor, a evenimentelor în contextul relațiilor de cooperare multilaterală și a deduce interesele și direcțiile principalele de colaborare cu partenerii externi de dezvoltare; a permis evaluarea specificului organizațiilor internaționale și a parteneriatelor multilaterale la nivel global și regional; identificarea anumitor tangențe și diferențe ale politicilor promovate de structurile internaționale în vederea reformelor democratice; a înlesnit formularea concluziilor pentru capitole, inclusiv a concluziilor generale. *Metoda analizei și sintezei* a permis analiza cadrului politico-juridic și de parteneriat al Republicii Moldova cu

organizațiile internaționale. *Metoda structural-funcțională* a permis analiza proceselor de democratizare și integrare europeană; evidențierea elementelor definitorii, a principiilor de funcționalitate, a impactului asupra efortului de implementare a reformelor structurale și democratizare a societății în Republica Moldova. *Metoda realist-empirică* a fost relevantă pentru realizarea studiului pe linia progresivă, de la simplu la complex și de la concret la abstract. Diplomația multilaterală în prezent implică o gamă vastă de forme și actori care generează schimbări și influențează direct comportamentul societăților în general. *Metoda fenomenologică* a fost aplicată pentru a examina condițiile fundamentale, evenimentele globale și de nivel regional, care au determinat evoluția diplomației multilaterale în contextul proceselor globalizării, integraționiste și democratizare.

Suportul metodologic aplicat în scopul cercetării și verificării ipotezelor include *metode general-științifice* de cunoaștere a fenomenelor social-politice: *metoda istoriografică* pentru analiza celor mai importante elaborări: monografii, culegeri de materiale și publicații științifice; cunoașterea, explicarea și înțelegerea conceptelor abordate contextual, prin descrierea și interpretarea datelor. *Metoda istorică* pentru a reflecta evoluția diplomației Republicii Moldova, începând cu declararea independenței, când țara a inițiat reforme democratice și până la moment. *Metoda comparată* pentru a identifica experiența internațională și particularitățile naționale, definind în context unele acțiuni în măsură să contribuie la agenda politică și de integrare europeană a Republicii Moldova. *Metoda sistemică* a permis tratarea fenomenului multilateralismului, asigurând definirea fundamentelor sistemice ale cooperării internaționale pentru dezvoltare și promovarea democrației. *Metoda behavioristă* pentru examinarea nivelului de dezvoltare a societății din perspectiva interacțiunii cu comunitatea internațională; a permis să analizăm comportamentul actorilor implicați în diplomația multilaterală, în procesul de implementare a reformelor, fiind evidențiate acțiunile, realizările și deciziile adoptate. *Metoda studiului de caz* pentru investigarea instrumentelor ONU și UE de promovare a valorilor democratice; rolul și efectul lor în dinamizarea reformelor democratice în Republica Moldova, alte foste republici sovietice și state din spațiul post comunist.

Valorificarea tematicii a fost posibilă de asemenea prin aplicarea unor metode specifice: *studierea documentelor*, *metoda prognozărilor*; caracterul multiaspectual al subiectelor analizate a condiționat *abordarea actorică, instituțională*; fiind aplicată și o diversitate a *principiilor de cercetare*: interdisciplinarității, istorismului, continuității, corespondenței, determinismului.

În al doilea capitol, intitulat **Multilateralismul ca factor important în promovarea valorilor democrației și de asistență în contextul proceselor democratice** este reflectat specificul organizațiilor internaționale de tip universal și regional, angajate în mod explicit în susținerea valorilor democrației. Din perspectiva probabilității de a influența comportamentul statelor se analizează cadrul de reglementare și politici de asistență în contextul proceselor democratice.

În primul paragraf **Specificul realizării parteneriatelor multilaterale la nivelurile global și regional de către Organizația Națiunilor Unite și Uniunea Europeană** sunt examinate instrumentele și inițiativele organizațiilor internaționale considerate actori cheie în promovarea valorilor fundamentale ale democrației, cooperării internaționale pentru dezvoltare și principiilor multilateralismului bazat pe norme. În Comunicarea comună privind consolidarea contribuției Uniunii Europene la multilateralismul bazat pe norme din anul 2021 se afirmă, că ordinea multilaterală trebuie revigorată pentru a fi adaptată scopului său, astfel încât să poată face față provocărilor mondiale și geopoliticii secolului XXI; trebuie să răspundă cererilor crescânde ale cetățenilor în ceea ce privește transparența, calitatea, incluziunea și capacitatea de a produce rezultate pentru a-și păstra legitimitatea [10]. UE reiterează necesitatea reformării și modernizării instituțiilor multilaterale și se angajează să adopte măsuri concrete, ținând cont de faptul, că provocările globale majore pot fi abordate doar în parteneriat - împreună cu statele, organizațiile internaționale și regionale, societatea civilă, sectorul privat, partenerii sociali și cu alte părți interesate, sprijinind în același timp, reforma sistemului multilateral.

În același scop, OCDE inițiază în 2014 un parteneriat care include peste 50 de organizații, pentru a facilita cooperarea și coordonarea între membrii acestora. Parteneriatul își propune un rol cheie în abordarea provocărilor transfrontaliere și sprijinirea viziunilor comune privind bunele practici în elaborarea normelor internaționale [26]. ONU lansează în anul 2020, consultarea globală prin sondaje și dialoguri la care au participat peste un milion de oameni din toate țările lumii și din toate categoriile sociale [35], acesta fiind considerat cel mai ambițios efort, până în prezent, al organizației multilaterale pentru a înțelege care sunt așteptările de la cooperarea internațională, în special, de la ONU.

În opinia autorului P. Dumitriu [14], a măsură reușita, eficiența și relevanța organizației internaționale este o chestiune fundamentală de percepție care fluctuează în raport cu tradițiile țării interesate și relațiile pe care le-a dezvoltat cu această organizație. P. Burnell susține că democratizarea, împreună cu transformarea politică a statelor au devenit subiecte pentru multiple dezbateri, iar investigațiile care nu iau în considerare dimensiunea internațională în promovarea democrației declanșată de organizațiile internaționale, par nejustificate. Organizațiile internaționale sunt considerate principalii actori în promovarea democrației, deoarece oferă instrumente și planuri de acțiune legitime pentru statele aflate în proces de democratizare. Acestea se referă în principal la sprijinul extern pentru pacea democratică, bunăstare economică și socială, și reformarea democratică a instituțiilor statului [4].

Perspectiva normativă este o dimensiune examinată în plan comparativ. În cazul UE, statele membre elaborează norme de relaționare cu alți actori, acestea ulterior sunt exportate în exterior ca instrument legitim de coordonare în contextul proceselor regionale și globale. Uniunea Europeană este un tip distinct de actor

în politica mondială, baza sa normativă fiind dezvoltată în timp printr-o serie de declarații, tratate, politici, criterii și condiții. În acest vast ansamblu de legi și politici ale Uniunii, cuprinse și în acquis-ul comunitar, pot fi identificate nouă norme „de bază” [24]: pacea, libertatea, statul de drept, democrația, drepturile omului, solidaritatea socială, anti-discriminarea, dezvoltarea durabilă și buna guvernare. K. Smith notează, că UE a jucat un rol extrem de „normativ”, folosind instrumentele sale economice și diplomatice în promovarea drepturilor omului și democratizare, pe care le numește „mecanisme și mijloace diplomatice” [41].

UE a urmărit să integreze valorile democratice în toate politicile și programele sale, și dispune de diferite instrumente politice în acest domeniu, pentru acțiuni specifice, inclusiv finanțarea proiectelor dedicate prin intermediul instrumentelor financiare. Pilonului tematic care constă în programe cu acoperire mondială privind drepturile omului și democrația, organizațiile societății civile, stabilitatea și pacea, precum și provocările globale este acoperit de instrumentul financiar IVDCI - Europa globală. Instrumentul simplifică arhitectura de finanțare externă a UE, fuzionând programele anterioare, inclusiv Instrumentul de cooperare pentru dezvoltare, Instrumentul european de vecinătate, Instrumentul de parteneriat, Instrumentul european pentru democrație și drepturile omului, Fondul european pentru dezvoltare durabilă și Instrumentul european pentru pace [16]. În calitate de observator în cadrul ONU, Uniunea Europeană este singurul participant nestatal și parte a mai mult de 50 de acorduri multilaterale și convenții, în mod colectiv, împreună cu statele membre, este cel mai mare contribuitor financiar pentru sistemul ONU.

Înțelegerea esențială a ONU despre democrație este prevăzută în Carta ONU; Declarația Universală a Drepturilor Omului, în special articolul 21; tratatul multilateral Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice, care stabilesc baza legală pentru principiile democrației în temeiul dreptului internațional și precizează drepturile esențiale pentru o participare politică eficientă. Aceste documente au inspirat elaborarea constituției statelor în întreaga lume și au contribuit la acceptarea globală a democrației ca valoare universală.

Declarația de la Viena împreună cu planul de acțiune, semnată de membrii ONU și adoptată la Conferința Mondială privind Drepturile Omului în anul 1993, în paragraful 8 prevede că: „Democrația, dezvoltarea și respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale sunt interdependente și se consolidează reciproc”. Cercetătorii subliniază, că prin acțiunile sale, ONU nu instaurează guverne democratice, dar adoptă instrumente ce pot contribui la promovarea și consolidarea culturii democratice în societate, în două contexte fundamentale: planificarea operațiunilor de restabilire și menținere a păcii, reconstrucție instituțională post-conflict, și organizarea eforturilor generale de promovare a dezvoltării umane, a bunei guvernări și sprijinirea societății civile. Trebuie să menționăm că ONU a susținut și a contribuit la Conferințele Internaționale ale Democrațiilor Noi sau Restaurate, mișcare inițiată în 1988. Adunarea Generală a

cerut Secretarului General, în urma celei de-a doua conferințe din 6 iulie 1994, prin rezoluția A/RES/49/30 să pregătească un raport privind modalitățile și mecanismele prin care sistemul ONU ar putea sprijini eforturile guvernelor de a promova și consolida democrațiile noi sau restabilite.

Un exemplu privind aplicarea tezelor păcii democratice este acțiunea diplomatică a coaliției interguvernamentale globale Comunitatea Democrațiilor (CoD), lansată la inițiativa comună a SUA și Poloniei în cadrul Conferinței Ministeriale de la Varșovia, în vederea avansării și apărării democrației, inclusiv prin acțiuni diplomatice colective în cadrul ONU și a altor foruri multilaterale. O altă inițiativă globală de cooperare multilaterală pentru dezvoltare și democrație, care a fost formalizată în anul 2019 în marja celei de-a 74-a sesiuni a Adunării Generale ONU, la inițiativa Germaniei și Franței, este *Alianța pentru Multilateralism*. Această platformă are menirea să atragă și să genereze formate de cooperare flexibile în jurul agendei de dezvoltare, susținerea și promovarea ordinii internaționale bazate pe dreptul internațional și respectarea statului de drept, cu Organizația Națiunilor Unite în centrul ordinii multilaterale.

Un instrumente important de cooperare globală pentru dezvoltare a fost Declarația ONU a Mileniului. Noul parteneriat global viza reducerea sărăciei extreme și propunea o serie de obiective cunoscute ca Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului, cu un termen final către anul 2015. Deși, ODM nu vizau obiective concrete privind democrația în sine, acestea subliniau necesitatea consolidării capacității tuturor țărilor de a pune în aplicare principiile și practicile democrației. Totuși, fiind recunoscută atingerea anumitor rezultate, ODM nu au îndeplinit viziunea Declarației Mileniului a Națiunilor Unite; au avut un domeniu de aplicare restrâns; nu au propus o abordare strategică; și nu au favorizat o gândire nouă. Prin urmare, ONU propune o nouă agendă internațională de obiective, cu accent mai puternic pe strategii cu caracter transformațional care, în același timp facilitează monitorizarea. În anul 2015 Adunarea Generală ONU adoptată Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă prin Rezoluția 70/1. Cunoscute drept Obiective Globale, au intrat în vigoare în ianuarie 2016, acoperind domenii noi, precum schimbările climatice, inegalitatea economică, inovațiile, consumul durabil, pacea și justiția. Aceste priorități ghidează agenda și finanțarea Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare și oferă sprijin guvernelor de integrare a ODD în planurile de dezvoltare și politicile naționale.

UE și ONU colaborează în peste 170 de țări. În vederea construirii societăților democratice organizațiile furnizează asistență și sprijin ca parte integrantă a politicii externe a UE și constituie cei trei piloni ai sistemului ONU: drepturile omului, pacea și securitatea, și dezvoltarea.

Cu toate acestea, necesitatea de reevaluare și fortificare a consensului privind ordinea internațională bazată pe statul de drept rămâne încă actuală. În acest sens, devine imperativă solidaritatea și coordonarea eficientă în procese decizionale din cadrul forurilor multilaterale prin consolidarea instrumentelor de acțiune externă

și diplomație cu propriile instrumente autonome. Această condiție este una esențială pentru ca sistemul ONU și alte organizații multilaterale să reprezinte în continuare cu adevărat foruri de consultare și luare a deciziilor la nivel mondial.

În al doilea paragraf, intitulat **Sinteze conceptual-teoretice ale relației „democratizare” – „asistență externă pentru democrație”** sunt examinate unele modele analitice fundamentale dezvoltate în studiile specializate cu privire la segmentul democratizării și impactul actorilor internaționali asupra tranzițiilor, fiind considerate procese de transformări radicale și profunde, sunt evidențiate multiplele controverse conceptuale. Trebuie să menționăm, că fundamentele și tendințele de evoluție a asistenței externe pentru democrație este, în mare parte, analizată în contextul unui șir de schimbări în peisajul politic internațional începând cu mijlocul anilor 1970 - începutul anilor 1990. Cercetătorii identifică componentele acestor tendințe în șapte regiuni ale lumii: căderea regimurilor autoritare de dreapta din Portugalia și Spania la mijlocul anilor 1970; tranziția de la dictaturi militare la guverne civile alese în mai multe țări din America Latină, sfârșitul anilor 1970 și începutul anilor 1980; declinul guvernării autoritare în unele părți ale Asiei de Est și de Sud-Est de la mijlocul anilor 1980; prăbușirea regimurilor comuniste din Europa de Est la sfârșitul anilor 1980; destrămarea Uniunii Sovietice și înființarea a 15 state post-sovietice în 1991; declinul regimurilor de partid unic în multe părți ale Africii Subsahariene la începutul anilor 1990; o tendință slabă, dar recunoscută pentru unele țări din Orientul Mijlociu în anii 1990 (contestată de unii autori: A. Stepan, L. Rakner, ș.a).

Majoritatea studiilor comparative au evoluat odată cu fundamentele normative ale politicilor de promovare a democrației ale organizațiilor și comunității internaționale, care s-au axat treptat de la buna gestionare financiară la concepția de bună guvernare, inclusiv statul de drept și protecția drepturilor omului. Aceste studii se concentrează pe dezvoltarea democratică, folosind definițiile democrației, care includ dimensiunea procedurală, liberală și socială, pornind de la ideea că împărtășesc aceleași elemente, cum ar fi noțiunea de politică pașnică și o anumită formă de participare. Analiza rolului factorilor externi în contextul tranzițiilor democratice are la bază ipoteza, că în condițiile ascensiunii interdependenței și integrării internaționale, procesele dezvoltării unei societăți nu mai sunt „autosuficiente”, cu alte cuvinte, prezumția că de rând cu forțele motrice interne este necesar a lua în considerație un șir de factori externi, care permit interpretarea democratizării ca parte componentă a unui extins proces al dezvoltării mondiale (R.-W. Mansbach, E.-J. Rhodes).

Studiile teoretice se bazează în special pe următoarele modele analitice: conceptul de pârgăhii externe dezvoltat de G. Pridham cu referire la influența factorilor internaționali asupra democratizării; conceptul de difuzie prin care S. Huntington exemplifică așa-zise valori de democratizare; modelul aprofundat al cercetătorilor Ph. Schmitter și I. Brouwer privind practicile internaționale de promovare și protecție a democrației, care vizează asistența prin recompense,

precum: monitorizarea electorală, fonduri pentru consolidarea instituțională, sau sprijinirea organizațiilor neguvernamentale în domeniul drepturilor omului; modelul dezvoltat de S. Levitsky și L. Way arată că diferențele de intensitate ale legăturilor și pârgghiilor modelează rezultatele proceselor de democratizare; P. Burnell propune categoria presiunilor diplomatice pentru a le diferenția de sancțiunile și stimulentele economice; modelul lui I. Manners, care a popularizat conceptul de UE ca putere normativă.

Promovarea democrației a fost până recent parte a asistenței pentru dezvoltare și buna guvernare, organizațiile internaționale în principal referindu-se la reguli și practici conform cărora guvernele sunt alese; tranzițiile democratice se construiesc pe baza unor state coerente și funcționale. În acest sens, politicile de asistență pentru promovarea democrației și cele axate pe dezvoltare socială și economică au fost provocările principale ale organizațiilor internaționale. Considerăm că aceasta este o realitate în multe dintre statele în tranziție și vom sprijini opiniile cercetătorilor ce pun la îndoială prezumția că consolidarea statală și democrația ar fi exact același lucru. Aceste dezbateri au adus adesea critici comunității donatorilor privind eforturile lor de asistență pentru democrație, considerată „neadaptată”.

Provocările vizează, în special, problematica evaluării democrației. Diferențele sunt inevitabil legate de gradul în care teoreticienii au fost capabili să evalueze și să analizeze tiparele de apariție, promovare și performanța (consolidarea) democrației. Pentru investigații empirice a practicilor democratice a fost elaborat o serie de strategii de evaluare, inclusiv *categoriale* (S.- M. Lipset, A. Przeworski, M.-E. Alvarez, J.-A. Cheibub, F. Limongi), *scale ordinale* (K. Jagers, T.-R. Gurr, G. Munck, J. Verkuilen), *obiective* (T. Vanhanen, A. Lijphart), *hibride* (S. Lindberg), *percepții asupra democrației bazate pe sondajele de opinie* (World Barometer Surveys, M. Lagos) și altele, *globale* (Democratic Audit, The Global State of Democracy Initiative, International IDEA, Freedom House). Aceste căutări sunt fondate pe elemente, cum ar fi comparabilitatea, capacitatea, acoperirea temporală, spațială, factori endogeni și exogeni, care în ansamblu lor determină încercarea de a surprinde caracteristicile specifice contextului democrației. Deși cadrele de evaluare variază în gradul de flexibilitate și reflectare a contextelor de țară, ele reprezintă o metodă sistemică de colectare și organizare a informației calitative și cantitative și au valoare analitică pentru un set larg de caracteristici ale democrației, care pot fi raportate la o agendă de reformă democratică.

Al treilea capitolul numit **Impactul diplomației multilaterale asupra reformelor democratice în Republica Moldova** vizează cooperarea Republicii Moldova cu Organizația Națiunilor Unite, Uniunea Europeană, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Consiliul Europei, fiind examinate etapele și tipurile angajamentelor de cooperare. Având în vedere că începerea negocierilor de aderare la Uniunea Europeană după decizia Consiliului European

este cea mai importantă pentru Republica Moldova de la obținerea independenței și reprezintă o confirmare a faptului că țara noastră va trece printr-un amplu proces de modernizare și reformare în următorii ani, au fost analizate unele realizări înregistrate de Republicii Moldova la etapa actuală.

Primul paragraful **Instrumentele Uniunii Europene de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova** prezintă analiza acordurilor care au reglementat evoluția relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană la diferite etape istorice, fiind reflectă importanța vectorului European pentru dezvoltarea durabilă a Republicii Moldova, consolidarea rezilienței și sprijinirea parcursului său de reformă. Pentru a evidenția principalele provocări și realizări ale cooperării moldo-europene au fost examinate instrumentele UE pentru reformarea domeniului politic, economic și social al Republicii Moldova.

O schimbare calitativă a relațiilor Republica Moldova-Uniunea Europeană a fost realizată în perioada 2009-2014, soldată cu obținerea regimului liberalizat de vize, negocierea, semnarea și intrarea provizorie în vigoare a Acordului de Asociere UE-Republica Moldova. Singurele țări cu Acorduri de Asociere din Parteneriatul Estic- Ucraina, Moldova și Georgia, au fost incluse în pachetul de extindere al UE în perioada 2022-2023, separându-le de restul statelor din vecinătatea estică a UE (Rusia, Belarus și Azerbaidjan - domină regimuri autoritare, Armenia încearcă o contrabalansare robustă în direcția UE). Evoluția asistenței UE pentru Republica Moldova poate fi caracterizată prin perioade distincte: implementarea programului TACIS (1991-2008); aplicarea Instrumentului European de Vecinătate și Parteneriat a PEV (2004-2014); actualizarea IEV, lansarea programelor de asistență pentru implementarea Acordul de Asociere UE-Republica Moldova și ZLSAC (2014-2020); Instrumentul de Vecinătate, Dezvoltare și Cooperare Internațională „Europa Globală” (2021-2027), care își propune să sprijine țările să depășească provocările de dezvoltare pe termen lung, să contribuie la îndeplinirea angajamentelor și obiectivelor internaționale precum Agenda 2030 și Obiectivele sale de dezvoltare durabilă, și Acordul de la Paris.

Vom menționa, că în contextul celei de-a 12-a reuniuni a Comitetului Parlamentar de Asociere UE – Moldova din 1 noiembrie 2022, în Declarația adoptată în temeiul Articolului 441(3) al Acordului de Asociere, a fost solicitată, cât mai curând posibil, tranziția Republicii Moldova de la IVDCI -Europa globală la Instrumentul pentru Asistența de Preaderare III. IAP și NDICI – Europa globală sunt implementate prin intermediul mai multor tipuri de asistență menite să contribuie la consolidarea instituțională și apropierea legislativă de UE. Unele dintre acestea sunt de tipul asistenței tehnice directe, fiind oferite fie prin implicarea propriului corp de experți, fie prin intermediul granturilor. În schimb, alte instrumente se bazează pe implicarea statelor membre în furnizarea de expertiză pentru sprijinirea proceselor de tranziție democratică. În cea de-a doua categorie pot fi identificate: *Instrumente regionale comune* - în numele UE sunt

gestionate de către două sau mai multe state membre împreună cu mai multe țări terțe. Caracteristica acestor instrumente este identificarea în comun a unui spectru de probleme sau necesități, care afectează toate statele sau regiunile din arealul de cooperare. Cu termen de implementare mediu și lung, acțiunile întreprinse în cadrul acestor instrumente sunt de natură transfrontalieră sau transnațională și vizează derularea de intervenții comune bilaterale sau multilaterale în vederea soluționării sau diminuării aspectelor problematice identificate (ex. Sinergia Mării Negre). *Instrumente naționale comune* - sunt gestionate în numele UE de către un stat membru în comun cu o țară terță vecină și sunt specifice cooperării transfrontaliere. Prin obiectivele lor, aceste instrumente contribuie direct sau indirect la consolidarea democratică, întărirea statului de drept și a economiei de piață precum și la modernizarea administrației publice și capacitatea societății civile (ex. Programul Operațional Comun România - Republica Moldova). *Instrumente supranaționale* - bazate pe mecanisme de brokeraj ale cererii și ofertei de expertiză. Statele partenere sunt încurajate să identifice segmentele problematice ce necesită expertiza, iar membrii UE să ofere experiența lor în dependență de aspectele contextuale, disponibilitate și afinitate sau concordanță legislativ-procedurală (TAIEX; TWINNING; SIGMA).

UE dispune de 46 de agenții și aproximativ 45 de programe, dintre care majoritatea sunt finanțate și administrate ca părți integrante ale instituțiilor UE. Participarea oferă un mijloc util de integrare aprofundată a experților și a organizațiilor administrative cu omologii UE și ajută procesele de reformă. Anterior Moldova avea posibilitate să beneficieze de accesul la 20 de agenții și 19 programe, dintre care coopera doar cu 11 agenții și 4 programe. În 2022 Republica Moldova a semnat 31 de tratate multilaterale, dintre care specificăm: Acordul între Republica Moldova și UE privind activitățile operative desfășurate de Agenția Europeană pentru Poliția de Frontieră și Garda de Coastă în R. Moldova; Memorandum de Înțelegere dintre Republica Moldova și UE privind asistența macrofinanciară; Acordul de împrumut dintre Republica Moldova și BERD în vederea realizării proiectului „Securitatea furnizării gazelor naturale”.

Asistența tehnică este importantă în facilitarea implementării proiectelor investiționale, consolidarea capacităților instituționale, asigurând suport pentru realizarea reformelor. Buna guvernare, calitatea înaltă a administrației publice, dezvoltarea tehnologiilor aplicate în sfera serviciilor publice reprezintă una dintre valorile fundamentale ale UE, având drept scop de a produce o valoare maximă din fondurile financiare pentru dezvoltare și democrație.

În paragraful doi **Cooperarea Republicii Moldova cu partenerii externi multilaterali de dezvoltare: asistența pentru agenda de reforme și obiective de dezvoltare** este reliefat sprijinul partenerilor internaționali acordat Republicii Moldova pentru dezvoltarea durabilă și realizarea obiectivelor stabilite pe agenda reformelor democratice. Țara noastră a beneficiat de asistență externă pentru

dezvoltare de la obținerea independenței, în mare parte axată pe buna guvernare, drepturile omului, supremația legii și tranziția spre o economie de piață.

În anul 2020 Republica Moldova a realizat o evaluare integrată rapidă (EIR), exercițiu menit să contribuie la identificarea lacunelor și a punctelor slabe din cadrul politicilor naționale (strategii, programe și planuri) privind implementarea Agendei 2030. Instrumentul EIR, totodată, oferă expertiză tehnică și ajută la identificarea platformelor de accelerare și definirea unei foi de parcurs pentru ODD specifică fiecărei țări. EIR a arătat că, în general, agenda politică națională este doar parțial aliniată la ODD, o treime din ținte nu sunt incluse în niciun document de politică națională [31].

Anii 2021-2022 au scos în evidență disonanța dintre funcționarea relativ adecvată a mecanismelor democratice în paralel cu funcționarea slabă a instituțiilor și sistemelor din stat [30]. Cu toate că, schimbarea puterii în 2021 în baza votului democratic, a determinat creșterea asistenței financiare, tehnice și politice externe, totuși succesele democratice și cele pe plan extern nu s-au transpus pe deplin în realizări palpabile pe plan intern. S-a remarcat în continuare rezistența sistemului la reforme și adaptarea insuficientă la schimbările democratice, sabotarea directă sau indirectă a inițiativelor și deturnarea agendei de reformă. O serie de reforme sistemice fie au fost amânate, spre exemplu reforma teritorial-administrativă, reforma administrației publice locale, fie au avut un ritm lent - reforma justiției, reforma administrației publice, reforma managementului finanțelor publice, digitalizarea sau reforma întreprinderilor de stat și altele. Totodată, la capacitățile limitate ale instituțiilor publice s-a suprapus șocul conflictului din Ucraina, criza din sectorul energetic, inflația și seceta.

Examinarea surselor privind Asistența oficială pentru dezvoltare (AOD) pentru Republica Moldova [28] a permis să identificăm unele generalizări. Printre care cele mai active agenții și instituții multilaterale sunt FMI, BM, UE, ONU. Majoritatea partenerilor de dezvoltare internaționali sunt implicați pe zone de intervenție prioritare: democrație, îmbunătățirea serviciilor sociale, consolidarea capacităților administrative, creșterea economică, anti-corupție, dezvoltarea regională și locală; reducerea sărăciei; infrastructura publică. Cei mai importanți parteneri de cooperare ai Republicii Moldova pentru implementarea reformelor și a agendei de dezvoltare sunt UE, BM, ONU, fiind totodată și cei mai importanți donatori după volumul debursărilor.

Sprrijinul financiar pentru Republica Moldova, inclusiv programul de asistență macrofinanciară (AMF), este acordat în conformitate cu AA UE-Republica Moldova. Asistența UE acordată Republicii Moldova este aliniată prin Planuri Anuale de Acțiuni finanțate în contextul Programului Indicativ Multianual 2021-2027, care reprezintă o strategie nouă de cooperare a Uniunii Europene cu Republica Moldova și înlocuiește precedentele Cadre Unice de Suport (2014-2017 și 2017-2020). De asemenea, UE a adoptat un Plan de Redresare Economică și Reziliență pentru Republica Moldova pentru 2021-2024. Vom specifica că la

20 iunie 2023 [9], Comisia Europeană a înaintat propunerea de revizuire a cadrului financiar multianual 2021-2027, care include inițierea unei facilități pentru Ucraina, și se referă la redistribuirea a aproximativ 600 mil. euro din cadrul Instrumentului de vecinătate, dezvoltare și cooperare internațională (NDICI) pentru programele din perioada 2024-2027, pentru a spori sprijinul acordat altor țări din vecinătate, inclusiv Republicii Moldova.

Organizația Națiunilor Unite și Guvernul Republicii Moldova au fost semnat Cadru de Cooperare al ONU pentru Dezvoltare Durabilă 2023-2027 (UNSDCF), în vederea extinderii cooperării, intensificării rezultatelor cadrului anterior, precum și realizarea priorităților naționale stabilite în Strategia națională de dezvoltare Moldova Europeană 2030, pentru a ajuta țara să abordeze provocările în calea dezvoltării sociale și economice favorabile.

Planul de acțiune al Consiliului Europei pentru Republica Moldova 2021-2024 stabilește domeniile prioritare pentru intervenții - reformele democratice și implementarea standardelor CoE: statul de drept, drepturile omului, sectorul justiției, combaterea corupției și spălării banilor, mass-media independentă, eliminarea discriminării, consolidarea autonomiei locale.

Planul de acțiune sprijină Republica Moldova în realizarea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă a Națiunilor Unite, în special ODD 3 - sănătate și bunăstarea, 4 - educația de calitate; 5 - egalitatea de gen; 10 - inegalitate; 11 - orașele și comunitățile durabile; și 16 - pacea, justiția și instituțiile puternice. Fiecare pilon se axează pe indicatori specifici pentru următoarele programe. Drepturile omului: acțiunile din acest domeniu contribuie la punerea în aplicare a ODD 3 (țintele 5 și c); 5 (ținta 2); 10 (ținta 3) și 16 (țintele 1, 2, 6, 10). Rezultatele tematice includ îmbunătățirea protecției drepturilor omului, inclusiv egalitatea de gen, prin punerea în aplicare structurată și coordonată a standardelor drepturilor omului și îmbunătățirea eficacității sistemului Convenției Europene a Drepturilor Omului (CEDO). Statul de drept: rezultatele tematice se referă la securitatea democratică consolidată prin punerea în aplicare efectivă a legislației existente și a standardelor europene; dezvoltarea unui cadrului juridic și instituțional favorabil pentru o societate democratică; reforma sectorului justiției și anticorupției. Acțiunile din acest domeniu contribuie la realizarea ODD 16 (țintele 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10). Democrația: democratizarea societății este favorizată prin integritatea electorală, democrația locală consolidată și participarea sporită a tinerilor la procesul democratic. Rezultatele acestui pilon vizează: consolidarea guvernancei democratice și promovarea inovației; participarea civilă la procesul decizional democratic; educație pentru democrație. Programele în acest domeniu contribuie la ODD 11 (în special ținta 3), ODD 4 (țintele 7 și c) și ODD 16 (țintele 6, 7).

Aspectul larg al domeniilor cuprinse în ODD 16 (promovarea unor societăți pașnice și incluzive pentru o dezvoltare durabilă, a accesului la justiție pentru toți și crearea unor instituții eficiente, responsabile și incluzive la toate nivelurile) corelează cu 13 capitole/articole din trei titluri ale Acordului de Asociere RM-

UE. Cea mai mare relevanță o au Articolul 4 (Reforma internă) din Titlul II și Articolul 12 (Statul de drept), întrucât acestea includ în sine statul de drept, drepturile omului, justiție, administrație publică, combaterea corupției. Reieșind din particularitățile sale, țintele ODD 16 se reflectă în Articolul 10 (Armele de calibru mic și armamentul ușor și controlul exporturilor de arme convenționale) din Titlul II; Articolul 16 (Prevenirea și combaterea criminalității organizate, a corupției și a altor activități ilegale), Articolul 18 (Spălarea banilor și finanțarea terorismului) și Articolul 19 (Combaterea terorismului) din Titlul III; Capitolul 1 (Reforma administrației publice), Capitolul 7 (Gestionarea finanțelor publice: politica bugetară, controlul intern, inspecția financiară și auditul extern), Capitolul 8 (Fiscalitate), Capitolul 16 (Mediul înconjurător), Capitolul 18 (Societatea informațională), Capitolul 20 (Dezvoltarea regională, cooperarea la nivel transfrontalier și regional), Capitolul 27 (Cooperarea în domeniul protecției și al promovării drepturilor copilului) și Capitolul 25 (Cooperarea în domeniul culturii, al politicii audiovizuale și al mass media) din Titlul IV [29].

Având în vedere evoluțiile și crizele prin care trece în prezent Republica Moldova: redresarea post-pandemie, securitate energetică, impactul agresiunii militare a Federației Ruse în Ucraina, cu multiple ramificații, este necesar a fi revizuite constrângerile care împiedică avansarea reformelor (promovarea efectivă a reformei administrației publice, finalizarea etapelor esențiale ale reformei cuprinzătoare a sistemului de justiție, finalizarea reformei cadrului instituțional anticorupție, etc.). Procesul de reformă democratică a întârziat constant în Republica Moldova. Indiferent de elita politică de la guvernare, tergiversările au rezultat în șanse ratate de modernizare a țării și consolidarea traseului european, în ansamblu.

După finalizarea etapei de includere a vecinilor est-europeni în „pachetul de extindere” Uniunea Europeană insistă pe aplicarea întocmai a principiului meritocratic în raport cu statele care aspiră la aderare. Pentru a produce schimbări cu efecte politice și economice pozitive, Republica Moldova ar trebui să depășească limitările generate de crize, prioritare fiind domeniile de politici fundamentale, implementarea recomandărilor Comisiei Europene ca parte a procesului de integrare europeană a Republicii Moldova și sincronizarea agendei naționale pe sustenabilitatea și ireversibilitatea reformelor democratice.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Problema științifică importantă soluționată constă în elaborarea unei viziuni științifico-practice de ansamblu privind mecanismul diplomației multilaterale de promovare a democrației la nivel global și analiza impactului asupra tranzițiilor spre democrație în context regional. Acest fapt a contribuit la confirmarea unei influențe pozitive a diplomației multilaterale asupra realizării reformelor instituționale în vederea racordării la standardele europene și cele internaționale ale politicilor de dezvoltare ale statelor, inclusiv ale Republicii Moldova.

Contribuția autorului rezidă în cercetarea mecanismului diplomației multilaterale, prin aplicarea principiilor inter- și pluridisciplinarității; determinarea cadrului conceptual-metodologic de cercetare a sistemului diplomatic multilateral racordat la realitățile în schimbare și tendințele de dezvoltare a științei; evidențierea proceselor avansării Republicii Moldova în parcursul european, realizarea reformelor democratice. Concluziile și ideile prezente în lucrare reprezintă rezultatul cercetării autorului și sunt expuse în 16 articole științifice (1 - în reviste internaționale cu impact, 11 - în reviste categoria B/C, 4 – în materialele conferințelor științifice naționale și internaționale).

Valoarea aplicativă a lucrării constă în elaborarea unei investigații științifice cu valențe fezabile, care poate fi utilizată ca referință și suport informațional de către reprezentanții mediului academic și experții în domeniul relațiilor internaționale, pentru a elabora cursuri universitare și a extinde direcțiile de cercetare; poate reprezenta puncte de reper pentru autorități în scopul valorificării mecanismului diplomației multilaterale de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova. Lucrarea reprezintă o sursă bibliografică și metodologico-didactică în procesul pregătirii a doctoranzilor, masteranzilor și studenților.

În baza investigațiilor științifice realizate, formulăm următoarele concluzii generale:

1. Dinamica relațiilor internaționale, a factorilor endogeni și exogeni supune unor permanente provocări modul de coexistență a statelor în areal regional, influențează securitatea și dezvoltarea durabilă globală și generează noi modele de cooperare internațională. Substanța realităților date și premisele teoriei păcii democratice permit să constatăm autenticitatea și importanța de a cerceta subiectul diplomației multilaterale în calitate de mecanism de promovare a valorilor democrației și reformelor democratice. Analiza literaturii științifice de specialitate asupra problemei abordate indică un interes sporit de cercetare, realizat prin prisma teoriei relațiilor internaționale, științei politice, diplomației și dreptului internațional, studiilor europene, tranzitologiei și sociologiei, fiind aplicate principiile interdisciplinarității și pluridisciplinarității.

2. Lucrările fundamentale vizează, în mare parte, în mod separat, conceptualizări și explicații referitoare la evoluția, formele și funcțiile diplomației multilaterale, democratizarea și cultura politică, rolul organizațiilor internaționale în promovarea valorilor universale și impactul asistenței externe asupra politicilor de dezvoltare democratică și buna guvernare. În lucrare s-a făcut apel la modele de analiză elaborate de cercetători, metode de evaluare și deducții ale experților, publicații și opinii ale practicienilor în domeniu, care examinează instrumentele diplomației multilaterale de

impact asupra societăților în tranziție democratică. În baza sistemului ONU și a Uniunii Europene sunt analizate politicile, cadrul normativ și de reglementare a organizațiilor internaționale privind strategiile regionale și agenda globală pentru dezvoltare și protejarea democrației.

3. Conceptul diplomației multilaterale continuă să se afle în centrul teoriei relațiilor internaționale, însă rămâne dificil de înțeles și relativ puțin studiat, datorită însăși caracterului său multispectual. Pe măsură ce s-a adaptat la transformările sistemului internațional, diplomația a răspuns necesității de racordare la actualitate prin noi tipuri de reacție concertată și a facilitat implicarea actorilor și a mijloacelor noi de acțiune. Sinteza definițiilor indică expres, că fenomenul diplomației multilaterale vizează diplomația modernă, negocierile internaționale și cooperarea multilaterală. În accepția contemporană, conceptul se referă la diplomația prin conferințe, organizații internaționale și multilateralism. Sintagmele privind diplomația parlamentară, diplomația colectivă, diplomația prin summituri, diplomația regională sunt clasificate ca fiind modalități de a descrie diplomația multilaterală. Conform doctrinei dreptului internațional, diplomația multilaterală include forme și metode diplomatice aplicate de organizații internaționale. Transformările sistemului internațional post-Război Rece au marcat creșterea rolului organizațiilor internaționale în politica mondială, fiind punctul de cotitură în acreditarea lor ca principali actori în promovarea normelor democratice.

4. Multilateralismul prezintă în sine un sistem complex prin însăși natura sa, fiind supus unei adaptări continue. Printre realizările importante și durabile se numără instrumentele internaționale adoptate din domeniul drepturilor omului, Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă, Acordul de la Paris, Tratatul privind neproliferarea armelor nucleare și normele care reglementează comerțul și investițiile internaționale.

5. Având în vedere cercetările realizate cu privire la specificul organizațiilor interguvernamentale, putem concluziona că în categoria organizațiilor internaționale care promovează democrația sunt incluse cele care se referă la democrație, drepturile omului sau statul de drept în documentele constitutive. Potrivit unor cercetători, această categorie ar trebui să includă doar organizațiile care sunt compuse în primul rând, dacă nu exclusiv, din state democratice. Din aceste considerente, pentru realizarea unui studiu comparativ, au fost luate ca bază ONU și EU, reliefându-se contribuția lor esențială la consolidarea multilateralismului bazat pe norme, în general, și au fost analizate instrumentele de promovare a proceselor de democratizare și sprijinire a agendei de reforme democratice, în particular. Organizația Națiunilor Unite și Uniunea Europeană sunt calificate drept principalii catalizatori internaționali ai democratizării.

6. Instrumentele juridice ale ONU (Carta, Declarația Universală a Drepturilor Omului, Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale și Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice) reprezintă piloni fundamentali pentru toate organizațiilor internaționale cu angajamente de promovare a democrației. Totodată, ONU nu a căutat niciodată să exporte sau să promoveze un anumit model național sau regional de democrație.

7. Uniunea Europeană prin art. 21 din Tratatul privind Uniunea Europeană stabilește, că acțiunea UE pe scena internațională se ghidează de principiile care au inspirat propria sa creație, dezvoltare și extindere: promovarea democrației și a statului

de drept, asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, respectarea principiilor Cartei ONU și dreptului internațional.

8. Procesul de integrare europeană depinde plenar de capacitatea Republicii Moldova de a se guverna și de a îndeplini condiționalitățile Uniunii Europene. Republica Moldova a avansat la o nouă etapă a parcursului european începând cu anul 2022, când a obținut statutul de țară candidată pentru aderare la Uniunea Europeană. Parlamentul European prin Rezoluția adoptată în aprilie 2023 reafirmă sprijinul pentru viitoarea aderare a Republicii Moldova, recunoscând în același timp progresul reformelor și a solicitat Guvernului Republicii Moldova să continue cu fermitate agenda de reformă privind democrația și statul de drept, să avanseze în direcția punerii în aplicare deplină a Acordului de Asociere cu UE și a zonei de liber schimb aprofundate și cuprinzătoare, să combată corupția și să continue eforturile de creștere a securității energetice a țării.

9. Analiza proceselor democratice la nivelurile global, regional și național-statal denotă că nu poate fi ignorată dimensiunea multilateralismului și obiectivele de colaborare multilaterală în toate domeniile. Diplomazia multilaterală reprezintă un mecanism cheie care oferă instrumente și acțiuni legitime de promovare a reformelor democratice și a culturii democratice. În acest sens vom nota, că lucrarea deschide noi perspective pentru cercetarea științifică a subiectelor elucidate.

În baza rezultatelor obținute, prin atingerea scopului și a obiectivelor propuse, înaintăm următoarele **recomandări**:

Tuturor structurilor naționale responsabile pentru politica internă și politica externă a Republicii Moldova.

1. Valorificarea cadrului operațional oferit de mecanismele diplomației multilaterale reprezintă una dintre principalele condiții pentru modernizare, având în vedere prioritatea strategică și calea democratizării pe care a pornit Republica Moldova după modelul european. Republica Moldova beneficiază actualmente de oportunități și impuls unic pentru a avansa, împreună cu alți parteneri de dezvoltare, pe calea înfăptuirii eficiente a reformelor sistemice în domeniul sensibil ce țin de buna guvernare, administrare publică, inclusiv reforme în descentralizare și protecție socială, anticorupție și justiție.

2. În scopul realizării reformelor democratice și pentru a aduce dovada că țara noastră este un partener de încredere și cu angajament clar, inclusiv în cadrul sistemului diplomatic multilateral, este necesar ca autoritățile de resort ale Republicii Moldova să se concentreze pe dezvoltarea unor mecanisme coerente de implementare, care ar garanta o sincronizare pe direcții prioritare, înscrise în Planul de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de Comisia Europeană în Avizul privind cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, Obiectivele Agendei 2030, pentru care ONU a oferit susținere în procesul de adaptare la contextul țării a 333 de indicatori și Strategia națională de dezvoltare „Moldova Europeană 2030”.

Parlamentului și Guvernului Republicii Moldova.

3. Ținând cont de asemenea rigori precum transparența, consultarea publică și incluziunea, este necesar de a avansa în procesul de implementare a votului alternativ (votul prin corespondență și votul electronic), care ar facilita și votul diasporei.

4. Este principală accelerarea reformei justiției, cu accent pe demararea procedurilor de evaluare a colegiilor de pe lângă Consiliul Superior al Magistraturii și Consiliul Superior al Procuraturii; ajustarea legislației privind activitatea procuraturilor în conformitate cu recomandările Comisiei de la Veneția expuse în pct. 41 din Opinia nr. 1086 din 20 iunie 2022. În același context se include instruirea specialiștilor integri în domeniul justiției și combaterea corupției prin dezvoltarea unor programe intensive de instruire și de mobilitate academică, crearea condițiilor și facilitarea atragerii specialiștilor din diasporă.

5. Referitor la eliminarea influenței intereselor private asupra dimensiunii economice, politice și publice, ar fi necesare dezbateri publice suplimentare și ajustarea proiectului de Lege privind deoligarhizarea conform recomandărilor Comisiei de la Veneția.

6. Luând act de respectarea principiilor și obiectivelor stabilite în Strategia de proprietate a statului, a principiilor OCDE privind guvernanta publică a parteneriatelor public-private, se impun modificări la Legea privind parteneriatul public-privat. Referitor la consolidarea capacității de realizare a reformei administrației publice, este necesar a finaliza și publica rezultatele analizei funcționale a administrației publice efectuate în conformitate cu metodologia OCDE/SIGMA.

7. Este important de a accelera lansarea platformei permanente de cooperare cu societatea civilă la nivel de Parlament și de Guvern. În versiunea curentă, proiectul de lege privind accesul la informațiile de interes public nu prevede un acces veritabil la informații pentru mass media care încearcă să obțină informații de la autorități și deci, *Cancelaria de Stat* ar trebui să urgenteze consultarea și aprobarea noului Concept cu privire la dezvoltarea societății civile.

8. La capitolul privind protecția drepturilor omului, este recomandat de a avansa în aprobarea legilor în domeniul nediscriminării și asigurării egalității, a consolida capacitățile instituțional-funcționale ale instituției *Avocatul Poporului*. Totodată, este necesar de a îmbunătăți dialogul și a stabili o colaborare eficientă între *Ministerul Educației și Cercetării*, care elaborează politicile în domeniu și *Agenția Relații Interetnice* care implementează aceste politici.

9. Este foarte important de respectat principiile de transparență și bună guvernare în procesul decizional, atât la nivel de elaborare și aprobare a Hotărârilor de Guvern, cât și a proiectelor de legi aprobate de Parlament.

BIBLIOGRAFIE

1. ANGHEL, I. M., SILAȘI, G., CRĂCIUNESCU, A. D. *Diplomația Uniunii Europene*. București: Universul Juridic, 2015. 580 p. ISBN/ISSN 978-606-673-562-9.
2. BENIUC, V., RUSNAC, Gh. *Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației*. Chișinău, F.E.-P. "Tipografia Centrală", 1998.
3. BURIAN, A. *Introducere în practica diplomatică și procedura internațională*. Ediția a II-a. Chișinău: Alma Mater, 2008. 463 p. ISBN 978-9975-70-709-1.
4. BURNELL, P. From evaluating democracy assistance to appraising democracy promotion. In: *Political Studies*. 2008, vol. 56 (2), pp. 414-434. ISSN 0032-3217.
5. CAPORASO, J. A. *International Relations Theory and Multilateralism: The Search for Foundations*. In: *International organization*, 2009, vol. 46 (3), pp. 599-632. ISSN 0020-8183.
6. CAROTHERS, T. *Promoting the Rule of Law Abroad: In Search of Knowledge*. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2006. 363 p. ISBN 978-0870032196.
7. CARPINSCHI, A., MĂRGĂRINT, D. *Organizații internaționale*. Iași: Polirom, 2011. 216 p. ISBN 978-46-1985-6.
8. CEBOTARI, S., CĂLDARE, G. *Politica externă a Republicii Moldova*. Chișinău, 2018. CEP USM, 370 p. ISBN 978-9975-142-08-3.
9. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Mid-term revision of the Multiannual Financial Framework 2021 – 2027 (COM (2023)336 final). [citat 4.8.2023] Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2023%3A336%3AFIN>
10. Comunicare Comună către Parlamentul European și Consiliu privind consolidarea contribuției UE la multilateralismul bazat pe norme (JOIN(2021) 3 final) [online]. [citat 17.10.2022].
11. DAMEN, M. *Multilateralism and Democracy. A European Parliament perspective. In-Depth Analysis*, June 2022 [online]. [citat 25.8.2022]. Disponibil: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/639319/EXPO_IDA\(2022\)639319_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2022/639319/EXPO_IDA(2022)639319_EN.pdf)
12. DER DERIAN, J. *On diplomacy: a genealogy of Western estrangement*. Oxford: Basil Blackwell. 1987. 258 p. ISBN 978-0631154860.
13. DIMITROVA, A., PRIDHAM, G. International actors and democracy promotion in central and eastern Europe: the integration model and its limits. In: *Democratization*. 2004, vol. 11(5) pp. 91–112. ISSN1351-0347.
14. DUMITRIU, P. *Sistemul ONU în contextul globalizării: reforma ca voință și reprezentare*. București: Curtea Veche, 2008. 429 p. ISBN 9789736695292.
15. EJOVA, C. *Rolul organizațiilor internaționale interguvernamentale în combaterea terorismului în Europa*. Monografie. Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”, 2023. 335 p; ISBN 978-9975-62-551-7. 327.7:343.3
16. Fișe descriptive despre Uniunea Europeană. Parlamentul European [online]. [citat 2.5.2023] Disponibil: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/ro/sheet/163/o-prezentare-general-a-politicii-de-dezvoltare>.
17. GĂLEA, I. *Tratatul Uniunii Europene. Comentarii și explicații*. București: C. H. Beck, 2012. 549 p. ISBN: 78-973-115-991-1.

18. HOCKING, B. Multistakeholder diplomacy: forms, functions and frustrations. In: Kurbalija, J. and Katrandjiev, V. (eds), *Multistakeholder Diplomacy: Challenges and Opportunities*. Malta and Geneva: DiploFoundation, 2006. 224 p. ISBN 9789993253167.
19. JUC, V. Securitatea Națională și Politica Externă ale Republicii Moldova în contextul transformărilor structurale de sistem postrăzboi rece. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2015. 200 p. ISBN: 978-9975-53-530-4.
20. KAUFMANN, J. *Conference Diplomacy: An Introductory Analysis*. Third Edition, London: Palgrave Macmillan, 1996. 230 p. ISBN 978-0333646359.
21. KEOHANE, R. O. Multilateralism: An Agenda for Research. In: *International Journal*. 1990, vol. 45(4), pp. 731–764. ISSN 0020-7020.
22. KERR, P., WISEMAN, G. *Diplomacy in a Globalizing World: Theories and Practices*. Oxford: Oxford University Press. 2012, 406 p. ISBN 0199764484.
23. MALIȚA, M. *Jocuri pe scena lumii: Conflicte, negocieri, diplomație*. București: Editura C.H. Beck, 2007. 368 p. ISBN: 978-973-115-053-6.
24. MANNERS, I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? In: *Journal of Common Market Studies*. 2002, vol. 40, pp. 235-258. ISSN 0021-9886.
25. Modernizarea social-politică a Republicii Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european (Partea II), coord. Juc V. Chișinău: Tipografia Centrală, 2019. 364 p. ISBN 978-9975-3298-6-6.
26. OECD/ Compendium of International Organisations' Practices. Partnership of international organizations for effective international rulemaking [online]. [citat 14.10.2022]. Disponibil: <https://www.oecd.org/gov/regulatory-policy/compendium-of-international-organisations-practices-highlights.pdf>.
27. PEÑA, I. International organizations Fostering democracy 'at Home': From Silent Players to Salient Players? In: *Desafíos*, 2007, vol. 17, pp. 31-75. ISSN: 0124-4035.
28. Platforma pentru Gestionarea Asistenței Externe. Ministerul Finanțelor Republicii Moldova [citat 17.08.2023]. Disponibil: <https://amp.gov.md/portal/>
29. Raportul privind Adaptarea Agendei 2030 de Dezvoltare Durabilă la contextul Republicii Moldova. Martie, 2017 UNDP Moldova [online]. [citat 10.11.2022]. Disponibil: <https://www.undp.org/ro/moldova/publications/adaptarea-agendei-2030-de-dezvoltarea-durabil%C4%83-la-contextul-republicii-moldova>
30. Raport de Stare a Țării: Republica Moldova 2022. Centrul Analitic Independent „Expert-Grup”. Chișinău, 2022. [online], [citat 19.01.2023]. Disponibil: https://www.expert-grup.org/media/k2/attachments/RST_2022_RO_Final_1-_site.pdf
31. Raportul de evaluare națională voluntară a progresului privind implementarea Agendei 2030. Guvernul Republicii Moldova [online]. [citat 9.05.2021] Disponibil: https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/vnr_2020_ro.pdf
32. RĂDULESCU, D. L. *Instițuții internaționale de cooperare*. București: Pro Universitaria, 2012. 135 p. ISBN 978–606–647–554–9.
33. Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare. Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. Chișinău, 2018. (F.E.-P. "Tipografi a Centrală"). 256 p. ISBN 978-9975-144-49-0.
34. Republica Moldova în contextul oportunităților de modernizare: necesități de democratizare, securitate și cooperare/ Inst. de Cercetări Juridice și Politice al AȘM; coord.: Victor Juc. - Chișinău: Institutul de Cercetări Jiridice și Politice al AȘM, 2016. 168 p. ISBN 978-9975-3043-2-0.

35. Resolution A/RES/75/1 adopted by the General Assembly on 28 Sept. 2020, Declaration on the commemoration of the seventy-fifth anniversary of UN. [citat 18.06.2021]. Disponibil: https://www.concernedhistorians.org/content_files/file/to/ungares91.pdf
36. ROMAN, A. Contribuții privind studierea tematicii și participarea la procesul extinderii relațiilor externe ale Republicii Moldova. In: Știința politică și administrativă: provocări globale, soluții locale. Chișinău: Tipografia "Fox Trading", 2021, pp. 57-65. ISBN 978-9975-3459-7-2.
37. RUGGIE, J. G. Multilateralism Matters: The Theory and Praxis of an Institutional Form. New York: Columbia University Press, 1993, 496 p. ISBN 978-0231079815.
38. SCHMITTER, P. The Influence of the International Context upon the Choice of National Institutions and Policies in Neo-Democracies. In: Laurence WHITEHEAD (ed.), The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas. Oxford University Press 2001, pp. 26–54. ISBN 9780191600333.
39. Serviciul diplomatic: teorie și practică. Coord. V. TEOSA, GR. VASILESCU, E. CIOBU. Chișinău: CEP USM, 2011. 391 p. ISBN 978-9975-70-722-0.
40. SHARP, P. Diplomacy in the 21st Century. Routledge, 2019, 140 p. ISBN 978-1138554658.
41. SMITH, K. E. The Instruments of European Union Foreign Policy. In: Zielonka, Jan, (ed.) Paradoxes of European Foreign Policy. Kluwer Academic Publishers, The Hague 1998, pp. 67-85. ISBN 9789041105714.
42. STERCUL, N. Основные направления эволюции отношений Республики Молдова и Европейского Союза в контексте восточного партнерства. În: Moldoscopie, 2021, nr. 4(95), pp. 20-35. ISSN 1812-2566.
43. ЛЕБЕДЕВА, М. Дипломатия на пороге XXI: новые вызовы и измерения. In: Российская дипломатия: история и современность. Материалы Научно-практической конференций, посвященной 450-летию создания Посольского приказа, 29 октября 1999 года МГИМО. Ред. коллегия, И.С. Иванов [... et al.], Москва: Росспэн 2001, с. 414-421. ISBN 5922800140.
44. ЛЕБЕДЕВА, О. Современные методы и практики дипломатии. Аспект- Пресс, 2021. 237 с. ISBN 978-5-7567-1118-9.
45. ЗОНОВА, Т. Дипломатия. Модели, формы, методы. Москва: Аспект Пресс, 2013, 348 с. ISBN: 978-5-7567-0690-1.

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI

Articole în reviste științifice din străinătate recunoscute

1. CEBOTARI, S., STEJARU, S. The role of the UN Security Council in Covid-19 crisis management. In *Studia Securitatis*, Volume XIV No. 2/2020 Universitatea Lucian Blaga din Sibiu, pp. 18-27. ISSN: 1843-1925.

În reviste din Registrul Național al revistelor de profil, cu indicarea categoriei

2. STEJARU, Selena. The European Union's multilateral diplomacy: partnerships for promoting democracy. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2023, nr. 8(168), pp. 262-271. ISSN 1814-3199. (Categorie B).

3. STEJARU, Selena, BUDURINA-GOREACII, Carolina. Diplomația multilaterală în condițiile crizei COVID-19. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2021, nr. 11, pp. 259-265. ISSN 1814-3199. (Categorie B)

4. BUDURINA-GOREACII, Carolina, STEJARU, Selena. Managementul insușițiilor societății civile în perioada pandemiei COVID-19. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2021, nr. 8(148), pp. 266-270. ISSN 1814-3199. (Categorie B).

5. STEJARU, Selena. Defining multilateralism: evolution and challenges of multilateral cooperation. In: *Moldoscopie*, 2020, nr. 3(90), pp. 42-51. ISSN (Categorie B).

6. STEJARU, Selena, BUDURINA-GOREACII, Carolina. Organizația Națiunilor Unite: percepții asupra obiectivelor privind procesele de reformă a organizației. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2019, nr. 3(123), pp. 39-45. ISSN 1814-3199. (Categorie B).

7. BUDURINA-GOREACII, Carolina, STEJARU, Selena. Dimensiunea corelativă dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale. In: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale)*, 2018, nr. 8(118), pp. 190-196. ISSN 1814-3199. (Categorie B).

8. MOȚPAN, Carolina, STEJARU, Selena. Aspecte teoretice ale proceselor de implementare și conformare a politicilor Uniunii Europene la nivelul statelor membre. In: *Moldoscopie*, 2017, nr. 4(79), pp. 78-92. ISSN 1812-2566. (Categorie C).

9. STEJARU, Selena. Conceptualizing International Organizations and the Evolution of Multilateralism. In: *Moldoscopie*, 2017, nr. 1(76), pp. 186-197. ISSN 1812-2566. (Categorie C).

10. STEJARU, Selena. Rolul ONU în dinamica guvernării globale: promovarea democrației și buneii guvernări prin diplomația multilaterală. In: *Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale*, 2016, nr. 2(11), pp. 276-284. ISSN 1857-1999. (Categorie B).

11. BUDURINA-GOREACII, Carolina, STEJARU, Selena. Colaborarea instituțiilor societății civile și autorităților statale în elaborarea politicilor publice. In: Moldoscopia, 2015, nr. 1(68), pp. 33-56. ISSN 1812-2566. (Categorie C).
12. STEJARU, Selena, BUDURINA-GOREACII, Carolina. Societatea civilă în contextul procesului diplomatic de stabilire a agendei globale. In: Moldoscopia, 2015, nr. 1(68), pp. 185-200. ISSN 1812-2566. (Categorie C).

În lucrările conferințelor științifice internaționale (în Republica Moldova)

13. STEJARU, Selena. Abordări teoretice ale diplomației multilaterale și ale conceptului de legitimitate a organizațiilor internaționale. În: Știința politică și societatea în schimbare: Materialele conferinței științifice internaționale dedicate celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, 13 noiembrie 2015. Chișinău: CEP USM, 2015, p. 506-509. ISBN 978-9975-71-721-2.
14. STEJARU, Selena, MOȚPAN, Carolina. Theoretical aspects of compliance to the European Union policies at the level of member states. În: Eastern Europe: Regional Studies. Post-Soviet States between Russia and the EU: analysing special circumstances and political tendencies: Conferință științifică internațională, 27 Septembrie, 2016 / coord. V. Teosa [et al.]. Chișinău: CEP, USM, 2017, p. 112-120. ISBN 978-9975-71-954-4.

În lucrările conferințelor științifice naționale cu participare internațională

15. ROMAN, Alexandru; STEJARU, Selena. Unele aspecte privind suportul unei guvernări democratice în Republica Moldova. In: Modernizarea guvernării din Republica Moldova: aspecte teoretico-aplicative: conf. șt. naț. cu part. internaț. 27 mai 2022, Chișinău. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 124-133. ISBN 978-9975-62-500-5.

În lucrările conferințelor științifice naționale

16. STEJARU, Selena. Promovarea democrației și bunei guvernări prin diplomația multilaterală. În: Dialoguri de pace în Moldova: integrare socială, politici și strategii de acomodare din perspectiva academică/ Marerialele conferinței științifice If You Want Peace, You Have to Plan for It, 18-19 septembrie 2015, Chișinău. Chișinău: CEP USM, 2015. P. 48 -52. ISBN 978-9975-71-715-1.

ADNOTARE

**la teza de doctor în științe politice *Diplomația multilaterală – mecanism de promovare a reformelor democratice în Republica Moldova*, autor Selena Stejaru, specialitatea 562.03
Probleme și strategii ale dezvoltării globale și regionale. Chișinău, 2024**

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 457 titluri, 6 anexe, 137 pagini de text de bază. Rezultatele tezei sunt publicate în 16 articole științifice (1-în reviste internaționale cu impact, 15- în reviste în reviste naționale cat. B/C, și în materialele conferințelor).

Cuvinte - cheie: diplomație multilaterală, multilateralism, organizații internaționale, politică externă, globalizare, democratizare, reforme democratice, stat de drept, buna guvernare, asistență externă pentru democrație, parteneriat, politica europeană de vecinătate.

Scopul lucrării rezidă în cercetarea conceptual -teoretică și empirică a sistemului diplomatic multilateral în vederea identificării cadrului instituțional, evidențierea aspectelor funcționale și determinarea mecanismului de promovare a valorilor democrației și susținerea reformelor în Republica Moldova.

Obiectivele cercetării: realizarea unei analize istoriografice complexe în baza cercetărilor științifice și a studiilor empirice ale autorilor din Republica Moldova și de peste hotare, necesară pentru înțelegerea fenomenului diplomației multilaterale în contextul dezvoltării societăților democratice; identificarea reperelor teoretico-conceptuale și elaborarea cadrului metodologic de cercetare a diplomației multilaterale în calitate de promotor al reformelor democratice; elucidarea specificului organizațiilor internaționale și a parteneriatelor pentru dezvoltare democratică la nivel global, regional și subregional; sintezarea referențialului conceptual-teoretic privind dimensiunile și dinamica corelației "democratizare" și "asistență externă pentru democrație"; examinarea cadrului politico-juridic al relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană în contextul obiectivelor și instrumentelor de promovare a democrației prevăzute de politica europeană pentru țările din vecinătatea estică.

Noutatea și originalitatea științifică constă în realizarea unei analize științifice de ansamblu a mecanismului diplomației multilaterale, a agendei globale de asistență pentru dezvoltare, democrație și a statului de drept; evaluarea politicilor de dezvoltare democratică specifice sistemului ONU și Uniunii Europene și impactul instrumentelor diplomației multilaterale asupra realizării reformelor democratice și a parcursului european al Republicii Moldova.

Rezultatul care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante rezidă în determinarea că diplomația multilaterală reprezintă un mecanism de promovare a valorilor democrației, sprijinire a reformelor instituționale și racordare la standardele internaționale a politicilor de dezvoltare ale statelor, inclusiv ale Republicii Moldova.

Semnificația teoretică constă în cercetarea mecanismului diplomației multilaterale, prin aplicarea principiilor de inter și pluri- disciplinaritate; determinarea cadrului conceptual-metodologic de cercetare a sistemului diplomatic multilateral, racordat la realitățile în schimbare și tendințele de dezvoltare a științei; evidențierea premiselor avansării Republicii Moldova în parcursul european și importanța realizării reformelor democratice.

Valoarea aplicativă: rezultatele cercetării, concluziile și recomandările formulate pot fi utile reprezentanților instituțiilor guvernamentale, sectorului asociativ și comunității științifice. Materialele lucrării pot servi drept suport la elaborarea cursurilor specializate în domeniul relațiilor internaționale și studiilor diplomatice. **Implementarea rezultatelor științifice** este reflectată în materiale la forumuri naționale și internaționale; articole publicate în reviste de specialitate din țară și peste hotare; în activitatea autorului în calitate de lector la Universitatea de Stat din Moldova, specialitatea Relații Internaționale.

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание ученой степени доктора политических наук
Многосторонняя дипломатия–механизм продвижения демократических реформ в
Республике Молдова, автор Селена Стежару, специальность 562.03 Проблемы и
стратегии глобального и регионального развития. Кишинэу, 2024.

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, список литературы из 457 источников, 6 приложений, 137 страниц основного текста. Результаты диссертации опубликованы в 16 научных работах (1-в международных изданиях, 15–в национальных).

Ключевые термины: многосторонняя дипломатия, многосторонность, международные организации, внешняя политика, глобализация, демократизация, демократические реформы, правовое государство, эффективное управление, внешняя помощь, партнерство, европейская политика соседства.

Цель исследования состоит в проведении комплексного исследования многосторонней дипломатии для определения институционально-функциональных рамок и выявления механизма продвижения ценностей демократии, поддержки реформ в Республике Молдова. **Задачи исследования:** анализ историографии исследований многосторонней дипломатии как механизма продвижения демократических реформ путем освещения научных вкладов и эмпирических исследований авторов из Республики Молдова и за рубежом; выявление концептуально-теоретических аспектов и методологических исследовательских подходов многосторонней дипломатии как механизма продвижения демократических реформ; освещение особенностей многостороннего партнерства в целях демократического развития на глобальном, региональном и субрегиональном уровне; синтез концептуально-теоретических ориентиров относительно аспектов отношений «демократизация» и «внешняя помощь для продвижения демократии»; рассмотрение инструментов Европейского Союза для продвижения демократических реформ в Республике Молдова в контексте целей европейской политики для стран восточного соседства; исследование рамок сотрудничества Республики Молдова с внешними многосторонними партнерами через призму программы реформ и целей развития.

Новизна и научная оригинальность работы заключаются в проведении всестороннего научного анализа механизма многосторонней дипломатии, глобальной программы по развитию, демократии и правового государства; оценке политик демократического развития, поддерживаемых ООН и ЕС; определении воздействия инструментов многосторонней дипломатии на реализацию демократических реформ и европейского пути Республики Молдова.

Результат, способствующий решению важной научной задачи, заключается в том, что многосторонняя дипломатия представляет собой механизм продвижения демократических ценностей, который способствует проведению институциональных реформ с целью приведения их в соответствие с европейскими и международными стандартами политики развития государств, включая Республику Молдова. **Теоретическая значимость** заключается в исследовании механизма многосторонней дипломатии через применение принципов меж- и полидисциплинарности; определении концептуально-методологической базы исследования многосторонней дипломатической системы, соответствующей меняющимся реалиям и тенденциям развития пост-неоклассической науки; освещении процессов продвижения Республики Молдова на европейском пути и реализации демократических реформ. **Прикладное значение.** Результаты исследования могут найти применение при расширении университетских курсов - внешней политики, международных отношений, других социально-гуманитарных наук, на курсах повышения квалификации сотрудников органов государственной власти и в разработке практических рекомендаций для профильных органов государственной власти. Работа представляет собой библиографический и методико-дидактический источник в учебном процессе подготовки докторантов, магистрантов и студентов. **Внедрение результатов научного исследования** отражено в докладах в национальных и международных научных конференциях; в статьях, опубликованных в специализированных изданиях в стране и за рубежом.

ANNOTATION

to PhD thesis in political science entitled: *Multilateral diplomacy - mechanism for promoting democratic reforms in the Republic of Moldova*, author Selena Stejaru, specialization 562.03 – Problems and strategies of global and regional development Chisinau, 2024

Thesis structure: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 457 titles, 6 annexes, 137 pages of main text. The thesis results are reflected in 16 scientific papers (1- in international journals, 15- in national category B/C journals, and in conference materials).

Keywords: multilateral diplomacy, multilateralism, international organizations, foreign policy, globalization, democratization, democratic reforms, rule of law, good governance, external assistance for democracy, partnership, European neighborhood policy.

The aim of the thesis is to carry out a theoretical, conceptual, and methodological research on multilateral diplomacy to identify its institutional framework, determine the function of promoting values of democracy and supporting democratic development and reforms.

Research objectives: to provide a scientific analysis on multilateral diplomatic system and the institutionalization of mechanisms of promoting global values on democracy; to research the historiographical, conceptual and theoretical-methodological approaches of studying multilateralism as a factor of international cooperation for democratic transition and consolidation; to reveal mechanisms of democracy promotion and specify the expertise based on competitive development models; to examine the regulatory framework of the European Union and the typology of development assistance instruments applied for Eastern Neighborhood countries; to evaluate the dynamics on the evolution of the European Union and the Republic of Moldova cooperation and alignment to EU acquis; to estimate the results of multilateral international partnerships in terms of achievement on development objectives and implementation of reforms in the Republic of Moldova.

The scientific novelty and originality reside in the launch in the scientific circuit of the concept "multilateral diplomacy - a mechanism for promoting democratic reforms"; figuring out the competences of international organizations to exercise the function of protecting democracy values; clarifying the effectiveness of action instruments handled by multilateral diplomacy to support the process of stimulating democratic reforms in the Republic of Moldova.

The result that contributes to solving an important scientific problem consists in claiming that multilateral diplomacy is a mechanism for promoting democracy values, supporting institutional reforms and aligning to international standards on development policies of states, including the Republic of Moldova.

Theoretical significance is asserted by demonstrating the structural correlations between the forms of international cooperation and the processes of diffusing the democracy standards; revealing the instrumentality of multilateral diplomacy to ensure an efficient implementation process of democratic reforms, by applying scientific research methods and principles of inter- and multi-disciplinarity.

The applied value of the paper: the research findings, the worked-out conclusions and recommendations may be useful to the representatives of governmental institutions, associative sector and scientific community. The materials of present paper may serve as scientific support in developing study notes for courses at the specialty of international relations and diplomatic studies. **Implementation of research findings** is reflected in the research theses of some national and international conferences; in articles published in specialty journals and magazines in the country and abroad; in the author's activity as a lecturer of International Relations, Moldova State University.

STEJARU SELENA

**DIPLOMAȚIA MULTILATERALĂ – MECANISM DE
PROMOVARE A REFORMELOR DEMOCRATICE ÎN REPUBLICA
MOLDOVA**

**SPECIALITATEA 562.03 PROBLEME ȘI STRATEGII ALE
DEZVOLTĂRII GLOBALE ȘI REGIONALE**

Rezumatul tezei de doctor în științe politice

Aprobat spre tipar: 16.08.2024

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Coli de tipar.: 2,0

Formatul hârtiei 60x84 1/16

Tiraj 30 ex.

Comanda nr. 105/24

Centrul Editorial-Poligrafic al USM,
str. A. Mateevici, 60, Chișinău, MD-2009